

Obálky sešitů místo obrázků v učebnicích

Exercise Book Graphic Covers in Place of Pictures in Textbooks

Helena Kovářová

Abstrakt

Příspěvek se zabývá málo známým druhem didaktických pomůcek, obálkami školních sešitů s obrázky pro výuku přírodopisu, dějepisu, zeměpisu apod., které byly používány od poloviny 19. století. Ministerstvo ukončilo jejich schvalování roku 1881 a zakázalo je používat ve škole po roce 1883. K nejzajímavějším patřila produkce papírnického závodu Eduarda Musila z Vídně, v článku je popsán i jeho konkurenční boj s nakladatelstvím Jindřicha Feitzingera z Těšína. Pozornost bude věnována obrázkům s tématy z českých dějin, výběru námětů, složitému procesu schvalování i nalézání paralel v soudobé čítance.

Abstract

The article surveys a less explored topic of school exercise books covered with pictures as used since the mid-19th century as a teaching aid in classes of science, history, geography, etc. The ministry of education authorized their use in schools in 1881, only to ban them just after 1883. The most impressive covers include those made by Eduard Musil's paper-mill in Vienna, who fought his competitor, a Těšín-based publisher Jindřich Feitzinger. The study deals with pictures related to Czech history, the selection of topics, the elaborate authorization process, and observes certain parallels of the pictures to school readers in contemporary use.

Klíčová slova

školní sešit – učební pomůcka – dějepis – Eduard Musil – Alfons Metzner – Jindřich Feitzinger

Key Words

school exercise books – teaching aids – history – Eduard Musil – Alfons Metzner – Jindřich Feitzinger

První obrázkové obálky sešitů

Školní sešit je neodmyslitelnou výbavou dnešních školáků. I tato obyčejná věc má svou zajímavou historii. Ve druhé polovině 19. století sloužily také jiným účelům než jen nácvičku psaní a záznamu probraného učiva. V letech 1874–1881 se staly oficiálně schvalovanou učební pomůckou pro přírodovědné předměty, zeměpis, dějepis atd.

Průmyslová výroba sešitů kolem poloviny 19. století přinesla nejen prodej hotových, přesně seříznutých a sešitých složek papíru s již nalinkovanými listy v obálce,¹ ale také možnost natisknout na tyto desky obrázky nebo dekorativní nápisy. Dva nejstarší průmyslově vyrobené sešity z roku 1844, které se dochovaly ve fondu Muzea Komenského v Přerově,² jsou dekorovány jednoduchým dřevořezem s biblickým motivem a obrázkem krajiny. Určitou podobnost s výzdobou knih lze hledat i v názvech, které se pro sešity používaly v padesátých až sedmdesátých letech 19. století, např. Schönschreib-Buch, Schreib-Buch (také varianta Schreibbuch), krasopisná kniha, dictovací kniha, sešit pro diktando, Schönschreib-Theke, Dictando-Theke. Slovo „theke“ se na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století objevilo jako samostatný název sešitů³ vydávaných Ignazem Fuchsem v Praze.⁴ Ignaz Fuchs své sešity vyzdobil stránkou s barevnými znaky jednotlivých zemí rakouského soustátí.

Sešity se postupně stávaly běžnou součástí školákovy života, proto jejich výrobců přibývalo. Hledali způsob, jak odlišit zboží od konkurence a zvýšit jeho atraktivitu pro spotřebitele, tedy žáky i učitele. Ideální místo našli ve výzdobě obálek školních sešitů. Například firma Hynek Fuchs z Prahy nabízela počátkem sedmdesátých let 19. století laciná, tzv.

¹ V první polovině 19. století učitelé papír pro žáky sami řezali a linkovali. K vývoji sešitů blíže viz: Helena KOVÁŘOVÁ, *Vývoj školních sešitů od poloviny 19. století do jejich normalizace v roce 1932*, in: *Kultura psaní v dějinách*, Ladislav Nekvapil (ed.), Pardubice 2016, s. 301–321.

² Muzeum Komenského v Přerově, fond archiválie, písemnosti a dokumentace dějin školství.

³ V šedesátých letech 19. století dostávaly děti „théky“ a další školní potřeby také jako mikulášskou nadílku. Ignát HERRMANN, *Směšené zboží*, Praha 1977, s. 64.

⁴ Sbírká materiálů k vývoji školství v okrese Žďár nad Sázavou, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou. Slovo je odvozeno z řeckého θήκη (thēkē) a používá se ve složeninách bibliotéka, apotéka, videotéka, tedy místo, kde je něco uloženo, v případě sešitů byla „theka“ pouzdem pro psané písmo.

krejcarová vydání⁵ s jednoduchým nápisem na obálce, vedle nich pak sešity s obálkou potištěnou obrázky inspirovanými Komenského dílem *Orbis sensualium pictus*.⁶ Sešit tak mohl sloužit k názorné výuce v dalších předmětech. Ve sbírkách Muzea Komenského v Přerově a Státního okresního archivu v Přerově⁷ jsou uloženy sešity s obrázky zvířat (např. úhoř v svém biotopu, čáp v krajině, druhy ptáků, hrobovka neboli hyena), rostlin, situací vystihujících lidské vlastnosti (např. zvědavost), charakteristik obyvatel jednotlivých zemí (např. Italové), pohledů na města (např. Mexiko), míst spojených se školou (např. cvičiště). Nakladatelské údaje jsou otištěny pouze u výrobků firmy J. Wallishäuser z Vídně, u ostatních impresum chybí. Objevily se také sešity s obrázky souvisejícími s výukou psaní. Rozšířeny byly zejména Schreibhefte – písanky c. k. dvorního kaligrafického vydavatelství M. Greinera z Vídně. Z produkce moravských tiskáren se dochoval sešit sestavený Josefem Pokorným a vytištěný Karlem Winikerem v Brně.

Na celé sérii sešitů s naučnými obrázkovými obálkami je uvedeno: „*Druck und Verlag von Ed. Musil in Wien*“. Vyráběla je Neusiedler Papierfabrik, jejímž ředitelem byl Eduard Musil. Číslované sešity pro diktando (linkované) se zoologickými kresbami na přední straně obálky a mapkou na zadní straně obálky dodávala papírna do všech zemí Rakousko-Uherska. Do jejich produkce patřily také sešity na kreslení, včetně stigmografického.⁸

Ministerské schvalovací výnosy

Živelnost ve výběru obrázků pro obálky sešitů ukončilo ministerstvo nařízením o schvalování učebních prostředků. Kontrolu nad používáním schválených knih (sešity byly brány jako psací knihy) a výukových pro-

⁵ Ke spolupráci s učitelskými spolky při posuzování se vyjádřil prof. Studnička. Viz: Alois STUDNIČKA, *Velectěný pane redaktore!*, Beseda učitelská 7, 1872, s. 83–84.

⁶ Josef KLIKA – Karel ŠTECH (eds.), *Stručný slovník pedagogický. Díl VI.*, Praha 1909, s. 1633–1634.

⁷ Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOkA Přerov), fond Šestitřídni obecná škola Přerov, i. č. 8. Školní sešity byly do archivu převedeny delimitací z bývalého Městského musea v Přerově.

⁸ Metoda kresby podle předloh do pravidelné sítě teček. Viz: Josef KUBÁLEK, *Stigmografická metoda v kreslení (K 150. výročí narození dr. Frant. Kar. Hillardta)*, Pedagogika 8, 1954, s. 637–639.

středků svěřilo ministerstvo nařízením z 25. března 1873 do kompetence okresních učitelských konferencí, které rovněž mohly podávat náměty k jejich zlepšení.⁹ Ministerský výnos ze 7. března 1874 připomínal, že sešity pro obecné a měšťanské školy, jakmile obsahují přírodopisné, dějepisné, zeměpisné a další obrázky, stejně jako předlohy pro psaní, potřebují schválení ministerstva jako jiné výukové pomůcky.¹⁰ Doplňující informace obsahoval ministerský výnos z 25. května 1879. Podle něj musel nakladatel při novém nezměněném vydání již schválené učebnice nebo výukového prostředku zaslat ministerstvu jeden výtisk a na obálku uvést prodejní cenu. Stejného dne vyšel ještě jeden výnos s upřesněním ohledně písanek, které mimo název neobsahovaly žádný text ani vyobrazení. Tyto sešity povolení nepotřebovaly.¹¹

Do roku 1881 vydalo ministerstvo kultu a vyučování tyto schvalovací výnosy pro školní sešity s obrázkovými obálkami:

- 27. července 1874 psací sešity Eduarda Musila s přírodopisnými předměty a zeměpisnými mapičkami jednotlivých rakouských zemí na obálkách za 1 krejcar (dále jen kr.);¹²
- 1. března 1875 nová série sešitů Eduarda Musila s obrazy na první a vždy jednou zeměpisnou mapkou na zadní straně obálky, bez dalšího textu (psací knížka – Schreibtheke, úkoly – Diktando, počty), celkem 25 druhů. Na každém sešitě měla být vytištěna informace o schválení, název v němčině, češtině a polštině a cena (2 kr.);¹³
- 29. července 1875 obrazy na psací knížky vydané u Matěje Grubbauera v Linci;¹⁴
- 19. srpna 1875 písanky s obrázky od Hynka Fuchse z Prahy (12 druhů).

⁹ Dodatek k min. nařízení z 8. května 1872 o okresní učitelské konferenci *Příruční kniha říšských a zemských zákonů, nařízení a předpisů v záležitostech školství obecného na Moravě* (dále jen *Příruční kniha*), Brno 1891, s. 127nn a 150nn.

¹⁰ *Příruční kniha*, s. 159. Srov.: *Věstník vládní u věcech škol obecných v království Českém* (dále jen *Věstník vládní Čechy*), 1875, část I., s. 2.

¹¹ Některé okresní školní rady odmítaly sešity, které neměly otištěny údaje o schválení, proto v dubnu 1880 upozorňoval nakladatel a knihkupec Karel Winiker z Brna prostřednictvím moravské zemské školní rady na přesné znění výnosů. Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), fond Zemská školní rada B22–I. část (dále jen B22–I. část), k. 93, i. č. 798, f. 158.

¹² *Věstník vládní Čechy*, 1874, část XI., s. 319.

¹³ *Tamtéž*, 1875, část IV., s. 54.

¹⁴ *Tamtéž*, 1875, část VIII., s. 123.

- V září 1877 musela česká zemská školní rada upozornit, že povolení je platné i pro nové sešity, protože u obrázků nenastala žádná změna;¹⁵
- 21. srpna 1875 Greinerovy písanky s předepsanými českými řádky;¹⁶
 - 22. května 1876 psací knížky s vyobrazením nových měř (metrických) nebo s mapou rakousko-uherského mocnářství na zadní stránce obálky vydaných firmou D. R. Pollak a synové (krasopsaní, diktando a počítání po 2 kr.);¹⁷
 - 24. ledna 1879 Grubbauerovy písanky s obrázkem a s německým textem z přírodopisu a mapami za 2 kr.;¹⁸
 - 24. ledna 1879 *Vaterländische Schreib- und Aufgabenhefte mit Bildern und Text aus der österreichischen Geschichte* od Alfonse Metznera, vydané nakladatelstvím H. Feitzingera v Těšíně za 2 kr. nebo za 4 kr.;¹⁹
 - 3. listopadu 1879 písanky Eduarda Musila za 2 kr. na obálkách s vyobrazením a textem: Severin und Odoaker; Karel der Grosse in der Schule; Leopold von Babenberg; Rudolf von Habsburg; Kaiser Rudolfs Scepter; Friedrich der Schöne; Krönung des Herzogs Otto von Kärnten auf dem Zollfelde; Rudolf IV. der Stifter; Friedrich mit der leeren Tasche; Kaiser Maximilian auf der Martinswand; der Pilger von st. Just; Niklas Zrinyi in Szigeth; Prinz Eugen; aus der Jugend James Watt's; Kaiser Josef II. am Pfluge; Kaiser Josef als Doctor; Erzherzog Karl in der Schlacht bei Aspern; Andreas Hofers Tod; Erzherzog Franz Josef und die Schildwache; der Kaiser in der Brigittenau im Jahre 1862; Seeschlacht bei Lissa; die österreichische Nordpol-Expedition; Kaiserin Elisabeth am Sarge Deaks; Kronprinz Rudolf und der Naturforscher Dr. Brehm; die Lawinen; der Leuchthurm;²⁰
 - 15. ledna 1880 české písanky Eduarda Musila s překladem již povolených německých textů;²¹
 - 27. června 1880 nové písanky Eduarda Musila po 2 kr. s obrázky a texty: Leopold der Heilige; Gründung Klosterneuburgs; Jasomirgott; der erste

¹⁵ *Věstník vládní Čechy*, 1875, část IX., s. 137. Srov.: *Věstník vládní Čechy*, 1877, část VIII., s. 129–130.

¹⁶ *Tamtéž*, 1875, část IX., s. 137.

¹⁷ *Tamtéž*, 1876, část VIII., s. 109.

¹⁸ *Tamtéž*, 1879, část II., s. 16.

¹⁹ *Tamtéž*, 1879, část II., s. 16.

²⁰ *Tamtéž*, 1879, část XI., s. 111.

²¹ *Tamtéž*, 1880, část II., s. 28.

Herzog von Österreich; Leopold V. der Tugendhafte; Rudolf von Habsburg belehnt seine Söhne; Kaiser Maxens Zweikampf; Marie Theresia auf dem Landtage zu Pressburg; Laudon der Sieger bei Kunnersdorf; Das Lied vom braven Mann;²²

- 30. června 1880 písanky a sešity vydané Eduardem Prettenhoferem na počty s podobiznami a životopisnými náčrtý císaře Maxmiliána, posledního rytíře, císařovny Marie Terezie a arcivévody Jana (cena 2 kr.);²³
- 10. listopadu 1880 nové německé vydání psacích sešitů Eduarda Musila: Habsburgs Mauern; Bruderliebe; der Minnesänger Walther von der Vogelweide; Gründung von Karlsbad; Jaroslav von Sternberg und die Mongolen; das Schiesspulver; die Buchdruckerkunst – Guttenberg; die Entdeckung Amerikas – Columbus; Sobieski und die zweite Wiener Türkenbelagerung; die Schlacht bei Kolin; Thugut; Franklin – der Erfinder des Blitzableiters; Radetzky's letzte Waffenthat;²⁴
- 9. prosince 1880 písanky Eduarda Musila: Die Erfindung der Uhren; Kaiser Josef II. im Controlorgange, Das gute Beispiel;²⁵
- 17. ledna 1881 písanky Eduarda Musila: Hartmann von Habsburg; die Schweden vor Prag; Bischof Kollonitsch – der Vater der Waisen; Lied von der Glocke; Wolfgang Amadeus Mozart; Josef Haydn und die Volkshymne; Erzherzog Albrecht – der Sieger von Custozza;²⁶
- 25. května 1881 nová řada českých písanek Eduarda Musila s překladem již povolených německých témat a navíc schváleny další s těmito názvy: Korunní princ Rudolf, Korunní princezna Stefanie, Praha (Staré Město), Karlštejn, Velehrad, Radhošť s Rožnovem, Čechové na hoře Říp, Křest knížete Bořivoje, Svatá Ludmila, Sv. Václav a Radslav, Sv. Prokop, Přenesení ostatků sv. Vojtěcha do Prahy, Založení Nového Města Pražského, Švédové v Praze, Jungmannův pomník v Praze.²⁷

Schválení ministerstva nezískal roku 1878 pražský nakladatel a papírník Alois Hynek pro písanky, sešity na kreslení a počty, které měly mít na zadní

²² *Věstník vládní Čechy*, 1880, část VII., s. 91.

²³ *Tamtéž*, 1880, část VII., s. 91.

²⁴ *Tamtéž*, 1880, část XII, s. 125.

²⁵ *Tamtéž*, 1881, část I., s. 8.

²⁶ *Tamtéž*, 1881, část II., s. 15.

²⁷ *Tamtéž*, 1881, část VI., s. 63.

straně portrét císaře a po stranách podobizny ministra Leopolda Hasnera a Jana Amose Komenského.²⁸

Schvalovacím řízením neprošly v letech 1879–1880 ani české a polské verze „vlasteneckých sešitů“ sestavených Alfonsem Metznerem a vydaných Jindřichem Feitzingerem v Těšíně.

Dějepisné obrázky na obálkách sešitů

Dále se příspěvek bude podrobněji zabývat dějepisnými tématy na obálkách školních sešitů. Jejich výběr vyvolal v některých případech bouřlivé reakce. V českých zemích, zejména na Moravě a ve Slezsku, si v letech 1879–1880 konkurovali vídeňská firma zastoupená Eduardem Musilem (Neusiedlerské papírny) a těšínský nakladatel Jindřich Feitzinger, vydavatel sešitů učitele Alfonse Metznera. Jejich konflikt lze rekonstruovat zejména z časopiseckých a novinových článků.

Eduard Musil²⁹ získal ministerské povolení pro své sešity s obrázkovými obálkami jako první z výrobců (1874 a 1875). Tzv. musilovky byly často doporučovány na okresních učitelských konferencích. Například na podzim 1875 učitel František Jiroutek z dívčí občanské školy na okresní učitelské konferenci v Pardubicích hodnotil vyobrazení na Musilových písankách jako velmi vhodná.³⁰ Na obálkách byly podobizny císaře, některých členů panovnické rodiny a osob vynikajících v některém oboru, vyobrazení měst, krajín, hradů, památných budov starší i novější doby, mapy zemí i jednotlivých krajín, jedovaté byliny, nové míry a závaží, geometrická tělesa nebo jen pouhé nápisy.

Ve sbírkách Muzea Komenského v Přerově se dochovaly dvě obálky s portrétem významné osobnosti na přední a mapkou na zadní straně

²⁸ *Věstník vládní Čechy*, 1878, část XII., s. 111.

²⁹ Eduard Musil von Mollenbruck (7. února 1839 Mollenburg – 20. listopadu 1910 Vídeň) byl pozdější císařský rada, rytíř řádu železné koruny a řádu Františka Josefa. V letech 1880–1888 pak zastával post prezidenta *Verein der Österreichisch-ungarischen Papierfabrikanten*, předchůdce dnešního *Austropapier – Vereinigung der Österreichischen Papierindustrie*. V roce 1881 získal železárný Neubrucker a přeměnil je na papírnu, která fungovala pod různými majiteli až do roku 1996. Majitel panství Scheibbs, kde nechal přestavět panský dům na zámek. Blíže viz: Roman SANDGRUBER, *Traumzeit für Millionäre: Die 929 reichsten Wienerinnen und Wiener im Jahr 1910*, Wien – Graz – Klagenfurt 2013, s. 77.

³⁰ *Ž Pardubic (Okresní učitelská konference)*, Beseda učitelská 46, 1875, s. 556–557.

(z roku 1877 „*Princ korunní Rudolf*“ a mapa na zadní straně „*Dolejší Rakousy*“; z roku 1878 „*Polní maršálek Radecký*“ a mapa „*Čechy*“).

Vyskytly se i stesky nad vysokou cenou „musilovek“³¹ a obavy z určitého monopolu sešitů dodávaných z Vídně.³² Zajímavé je, že místo nich na začátku roku 1879 doporučovali učitelé na Moravě lacinější novinku na trhu, sešity firmy Eichmann a spol. z Hostinného,³³ kterou se o dva roky později rozhodly bojkotovat některé učitelské sbory ve středních Čechách, a to z národnostních důvodů.³⁴

Zcela zamítavý postoj k používání sešitů s obrázkovými obálkami vyjádřila v roce 1879 redakce časopisu *Posel z Budče*. Argumentovala tím, že obrázky nemohou být vzhledem k ceně sešitu umělecky provedeny a kazí „*krasocit žáků*“. Školy měly být zásobeny velkými obrazy, malé na sešitech se nehodí k hromadnému učení. Navíc sešity zůstávaly většinou ve škole a jejich prohlížení mohlo být důvodem časté nepozornosti při vyučování.³⁵

Další sérii 45 školních sešitů s dějepisnými obrazy na obálce sestavil učitel Alfons Metzner z Těšína³⁶ a vydal v tamním nakladatelství Jindřicha Feitzingera.³⁷ Okresní školní rada v Těšíně zaslala 22. října 1878

³¹ Vydání schválené v roce 1874 stálo 1 kr., sešity ze série povolené roku 1875 byly již po 2 kr. Blíže viz: *Ž Moravy*, Příloha Komenského 7, 1879, č. 2, s. 9. Srov.: *Výdělkářství ve škole*, Moravská orlice 180, 1879, s. 1–2. Někteří učitelé mohli odebírat písanky, sešity, formuláře školních zpráv (vysvědčení) a písemností jen od firem naznačených řídicími orgány. Blíže viz: *Svůj pomáhá svému*, Moravská orlice 233, 1875, s. 1.

³² *Ž okolí brněnského*, Příloha Komenského 6, 1879, s. 40.

³³ Tento předchůdce Krkonošských papíren začal vyrábět školní sešity v roce 1878. Blíže viz: Jiří ŠVEC, *150 let papírenské výroby v Hostinném*, Hostinné 1985, s. 50 a 55.

³⁴ Majitel firmy byl označen jako nepřítel českého národa, který podporuje německý Schulverein, při volbách do obchodní komory se měl osvědčit jako odpůrce českého národa. *Sešity školní*, Beseda učitelská 35–36, 1881, s. 492; *Majetník papírny Eichmann v Hostinném*, *Posel z Budče* 27, 1881, s. 549; *Sešity školní*, *Posel z Budče* 29, 1881, s. 591; *Krejcarové sešity*, *Posel z Budče* 34, 1881, s. 682–683.

³⁵ *Obrázkové sešity pro školy*, *Posel z Budče* 7, 1879, s. 133–134.

³⁶ Heslo *Metzner*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, Nová řada, Sešit 1 (13), Ostrava 2000, s. 61; O jeho postojích vůči českým a polským žákům blíže viz: *Ž Těšína a okolí: Vychovatel, jak nemá si počínat*, *Noviny Těšínské* 3, 1899–1900, s. 4; *Neslušné zbraně*, *Noviny Těšínské* 5, 1899–1900, s. 4.

³⁷ O vydavatelské rodině Feitzingerů z Těšína blíže viz: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, *Sešit 9*, Ostrava 1997, s. 31–32.

žádost o jejich schválení Zemské školní radě v Opavě, která zprostředkovávala komunikaci s ministerstvem kultu a vyučování. Dobrozdání o „*Vaterländische Schreib und Aufgabebücher*“, levných a patriotických sešitech přiložil okresní školní inspektor Rudolf Bartelmus.³⁸

Povolení používat německou verzi písanek v obecných a měšťanských školách udělilo ministerstvo 24. ledna 1879, přestože podle ministra Stremayera potřebovaly písanky malá zlepšení a opravy věcných chyb, což měly zajistit odborné posudky. Schvalovací výnos byl urychleně vydán poté, co si písanky objednali arcivévodové Albrecht a Ludvík Viktor, stejně jako k. k. Oberstkammeramt. Zkušený nakladatel Jindřich Feitzinger hned v únoru a březnu obeslal Zemskou školní radu v Opavě³⁹ a Brně⁴⁰ s prosbou o rozšíření nabídky sešitů podněcujících k lásce k vládnoucímu rodu. Na zaslání vzorků vyčlenil 500 kusů sešitů. Inzerce v češtině na „*Vlastenecké sešity psací a úkolové ve vydání českém a německém*“ byla otištěna v časopisech *Komenský*⁴¹ a *Učitelská beseda*.⁴² České a polské vydání „vlasteneckých sešitů“ však nikdy nebylo ministerstvem schváleno. V červenci 1879 bylo na základě posudků odmítnuto poprvé, neboť text byl údajně plný rušivých chyb a vyžadoval revizi.⁴³ Podle Jana Hunky,⁴⁴ který hodnotil české texty, se mělo více přihlížet k české historii. Navíc uvádí gramatické a věcné chyby, například že místo císař byl někde užit titul král. Dobrozdání na polské texty psal Adam Rusch, učitel obecné chlapecké školy v Bílsku. Ani nové

³⁸ Korespondence k schvalování Metznerových sešitů vydaných Feitzingerem se nachází v Zemském archivu Opava (dále jen ZAO), fond Zemská školní rada slezská v Opavě (dále jen ZŠR), k. 332, i. č. 182; i. č. 183; i. č. 829.

³⁹ ZAO, f. ZŠR, k. 332, i. č. 829, dopis Jindřicha Feitzingera zemské školní radě 17. 2. 1879.

⁴⁰ MZA Brno, f. B 22–I. část, k. 92, i. č. 798, f. 150, dopis Jindřicha Feitzingera zemské školní radě 14. 3. 1879.

⁴¹ Příloha Komenského 47, 1879, s. 253; 51, 1879, s. 278; Příloha Komenského 1, 1880, s. 5.

⁴² K 10. číslu z 6. března 1879 byl přiložen prospekt firmy Feitzinger. Celostránková inzerce s delším propagačním textem viz: *Beseda učitelská* 16, 1879, s. 196.

⁴³ ZAO, f. ZŠR, k. 332, i. č. 829.

⁴⁴ Jan Hunka působil v Ústavu pro vzdělávání učitelek v Opavě (K. k. Lehrerinnen Bildungsanstalt in Troppau) a byl rovněž cvičným učitelem. Zasedal ve zkušební komisi pro obecné a měšťanské školy ve Slezsku spolu s Alfonsem Metznerem. Blíže viz: *Žkušební komise*, Příloha k Opavskému týdeníku 52, 1892, s. 1.

recenze opravených českých a polských textů ze srpna nepřinesly změnu a v září 1879 byly obě verze znovu zamítnuty.⁴⁵

Doposud se nepodařilo najít žádný dochovaný exemplář těchto sešitů, ale jejich podobu lze rekonstruovat podle knihy Alfonse Metznera *Österreichs Regenten in Wort und Bild: ein Lehr- und Lesebuch für Schule und Haus*, kterou vydal stejný nakladatel Jindřich Feitzinger současně se školními sešity.⁴⁶ Již podle názvu je zřejmé, že výběr tématu kopíroval dějiny habsburského rodu v letech 1273–1740. Kniha obsahuje 23 podobizen a životopisů panovníků, z nichž někteří neměli přímou spojitost s dějinami českých zemí. Druhý díl se šesti portréty pokračoval charakteristikami vlády členů habsbursko-lotrinského rodu. Pro výuku na obecných školách s českým vyučovacím jazykem bylo možné použít jen několik málo podobizen.

Nová řada „musilovek“

Zdá se, že Eduard Musil, vrchní ředitel neusiedlerské akciové společnosti pro výrobu papíru ve Vídni, se díky svým kontaktům v politických kruzích dověděl o chystaném konkurenčním podniku. Jeho reakcí na schvalovací proces Feitzingerových sešitů bylo vypsání veřejné soutěže na nová vyobrazení pro obálky Musilových psacích sešitů v prosinci 1878. Výkresy s doprovodnými texty i bez nich nebo pouhé návrhy k nim měly být zasílány do 1. března 1879 do Vídně (Tuchlauben 6). Témata obrázků měla poučovat žáky o látce z dějepisu, zeměpisu i dalších oborů. Pro orientaci byly na vyžádání doručovány dosud vydané sešity s obrázkovou obálkou. Samotný návrh nebo výkres měl být opatřen heslem a jméno autora mělo být zasláno samostatně, v zapečetěné obálce se stejným heslem. O přidělení ceny s peněžitou odměnou rozhodoval spolek Beseda učitelská v Praze anonymně. Teprve po vyhlášení výsledků dodal Eduard Musil jmenný

⁴⁵ ZAO, f. ZŠR, i. č. 182, Dobrozdání A. Rusche o Metznerových sešitech z 2. srpna 1879 a J. Hunky z 3. září 1879. Vyjádření ministerstva kultu a vyučování z 24. září 1879.

⁴⁶ Alfons METZNER, *Österreichs Regenten in Wort und Bild: ein Lehr- und Lesebuch für Schule und Haus*, Teschen 1879, 160 s. Podruhé vyšla kniha ve dvou dílech v letech 1894 a 1898 v podstatně rozšířeném vydání (192 + 126 s.). V červenci 1879 proslil vydavatel Jindřich Feitzinger o doporučení díla a stejnojmenné tabule školám. ZAO, f. ZŠR, i. č. 182. Publikace byla schválena jako učebná kniha ministerským výnosem z 30. ledna 1880 s doporučením zakoupit ji do knihoven obecných a měšťanských škol. Blíže viz: *Věstník vládní Čechy*, 1880, část I., s. 24.

seznam vítězů. Podmínky soutěže byly otištěny v učitelských časopisech *Komenský*, *Beseda učitelská* i *Posel z Budče* v lednu a únoru 1879.⁴⁷

Jména vítězů byla zveřejněna v červnu 1879.⁴⁸ K některým návrhům třiceti soutěžících si výbor Učitelské besedy vyžádal posudek odborníků, zejména malíře Petra Maixnera, kartografa a malíře Emanuela Hercíka⁴⁹ a ředitele Jaroslava Jiráska.⁵⁰ První cenu s odměnou 10 dukátů přiřkl výbor obrázkům s textem „*Svatopluk a jeho synové*“ a „*Smír Vladislava Jindřicha s Přemyslem Otakarem*“ od Mikuláše Bendy, učitele na staroměstské měšťanské škole v Praze.⁵¹ Druhou cenu (5 dukátů) získal rovněž Mikuláš Benda za obrázky s textem „*Hrobařící*“ a „*Sobi*“. Třetí cena (3 dukáty) obdržel Jaroslav Schulz⁵², ilustrátor z Vídně za obrázky „*A. Komenský píše v Šaryšském Potoku Orbis pictus*“ a „*Poslové Libušini u Přemysla ze Stadie*“. Čtvrtá cena (2 dukáty) putovala do Soběslavi kandidátu profesury Ladislavu Dudovi⁵³ za vyobrazení užitečného a škodlivého hmyzu se stručným popisem. Dalšíh pět cen po jednom dukátu připadlo zeměpisným diagramům učitele měšťanské školy v Březnici Jana L. Kouta, mapám okolí Třebíče místního učitele Josefa Blahovce, nákresům některých českých krajín učitele v Hos-

⁴⁷ *Vypsání čestných odměn*, *Beseda učitelská* 2, 1879, s. 24; 7, 1879, s. 88; *Vypsání čestných odměn*, Příloha *Komenského* 4, 1879, s. 31; 6, 1879, s. 43; *Vypsání čestných odměn*, *Posel z Budče* 3, 1879, s. 59; 4, 1879, s. 80; 5, 1879, s. 100. V časopise *Posel z Budče* byl jako termín pro zaslání uveden 15. březen 1879.

⁴⁸ *Čestné odměny*, *Beseda učitelská* 24, 1879, s. 287–288.

⁴⁹ Jako kaligraf sestavil Emanuel Hercík také výukové materiály pro krasopis. Emanuel HERCÍK, *Kreslení ornamentální: pro školy obecné a měšťanské*, Praha [1872], 2 sv. (24 obrazových listů).

⁵⁰ Jaroslav Václav Jirásek je autorem pomůcky pro výuku krasopisu, viz: Jaroslav Václav JIRÁSEK, *Návod, jak vyučovati písmu latinskému, italskému, okrouhlému, německému a gotickému: na obecných a měšťanských školách*, Praha 1887, 20 s., [5] l. obr. příl.

⁵¹ Mikuláš Benda (1843–1925) byl český pedagog, geometr a matematik. Na měšťanské škole na Starém Městě Pražském působil od roku 1877. Blíže viz: *Ža ředitelem Mikulášem Bendou*, *Národní politika* 258, 1925, s. 5.

⁵² Gustav Jaroslav Schulz (1846–1903) byl malíř, ilustrátor, samouk, středoškolský profesor v Brně. Kresby z dětského života publikoval v letech 1870–1880 v českých i německých ilustrovaných časopisech (*Světozor*, *Ruch*, *Květy*, *Paleček* a dalších). Prokop Hugo TOMAN, *Nový slovník československých výtvarných umělců. II. díl, L–Ž*, Ostrava³ 1993; *Významná výročí malířů a sochařů Hlinska v roce 2016* [online], Hlinsko 2016 [citováno dne: 29. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.hlinsko.cz/mesto/kultura/muzeum-galerie/8>.

⁵³ Ladislav Duda byl významný český entomolog. Ladislav DUDA, *Žak hledáme, usmrcujeme a pro sbírky upravujeme hmyz*, Praha 1906, 61 s.

tivících u Prahy Václava Lamina, vyobrazení hradu Pernštejna učitele ve Svitávce na Moravě Jana Kratochvíla a obrázku propasti Macocha od učitele v Blansku Vincence Kretze.

Vyostření konkurenčního boje

Stejně jako Feitzinger inzeroval Musil nově vydané písanky již v září 1879 v pedagogických časopisech, přestože ještě nebyly schváleny ministerstvem. Umělecky provedené obrazy historických událostí na přední straně obálek sešitů doplňoval stručný výkladový text na straně zadní, jehož autory měli být zkušení učitelé. Musil použil propagační text podobný Feitzingerovu o tom, že historické obrazy vzbuzovaly lásku k vlasti i panovnickému domu a podporovaly dějepisné vyučování. Jako příklad bylo v inzerátu vyjmenováno čtrnáct témat.⁵⁴ Z učitelských kruhů vzešla výtka, že Musil uvádí jako vynálezce hromosvodu Franklina místo českého Prokopa Diviše.⁵⁵ Objevily se ale také nadšené ohlasy oceňující zejména spolupráci „*zkušených znalců školství*“ a přizpůsobení ilustrací používaným čítankám.⁵⁶

O sešitech obou firem se roku 1879 diskutovalo na okresních učitelských konferencích, například v Mikulově⁵⁷ nebo v Uherském Brodě. Zde okresní školní inspektor poukazoval na vlastenecký (vaterländische) význam nového počínu Feitzingerova knihkupectví. Pro české učitele však mělo slovo vlastenecký jiný obsah. Proto doporučovali „*pravdu vlastenecký podnik*“, novou sérii sešitů Eduarda Musila, která reflektovala také témata z českých a moravských dějin.⁵⁸

V dalším článku o Feitzingerových „vlasteneckých písankách“ je kritizován výběr látky pro obrázky a texty, který nekorespondoval s potřebami školní výuky a text místy vyzníval nepřátelsky.⁵⁹ Nařízením ministerstva

⁵⁴ *Ed. Musilovy sešity ku psaní a kreslení a písanky*, Beseda učitelská 37, 1879, s. 455; 38, 1879, s. 468; 39, 1879, s. 480.

⁵⁵ K. C-k, *Od Přerova*, Příloha Komenského 38–39, 1879, s. 209.

⁵⁶ *Ed. Musila sešity ku psaní a kreslení*, Moravská orlice 195, 1879, s. 3.

⁵⁷ Bylo použito označení „Schulschreibtheken“. Blíže viz: *Lehrerverein*, Nikolsburger Wochenschrift 14, 1879, s. 1.

⁵⁸ *Německá konference českých učitelů*, Moravská orlice 200, 1879, s. 4.

⁵⁹ *Ze Slezska*, Pozor: Noviny pro náš lid 41, 1880, s. 3. Feitzingerovy písanky se Musilovým velmi podobaly, ale na rozdíl od nich nepodávaly české mládeži žádné obrázky „*jen Friedrichy a Leopoldy*“. Blíže viz: V. B., *Pro učitele*, Moravská orlice 238, 1879, s. 2.

měly být písanky zavedeny do většiny škol ve Slezsku a zaplavily také některé okresy na Moravě a v Čechách. Feitzinger měl při propagaci používat takové formulace, které vyvolávaly dojem, že bylo povoleno používat ve školách jedině jeho sešitů a Musilovým výrobkům aprobece chyběla. Feitzinger poukázal na výklad ministerského výnosu z roku 1873, že každé další vydání výukového prostředku musí být znovu schváleno.⁶⁰ Ovšem ministerský výnos z května 1879 uváděl pouze povinnost zaslat výtisk nezměněného vydání učební pomůcky ministerstvu. Eduard Musil v listopadu 1879, záhy po vydání schvalovacího výnosu ministerstva pro své sešity, nechal otisknout oznámení o přípustnosti jeho psacích sešitů, čímž dementoval tvrzení Feitzingera.⁶¹ Apeloval na spolupráci samotných učitelů při výběru obrázků z vlasteneckých dějin a jiných odvětví vědění.

Časopis *Komenský* otiskl nejprve krátké hodnocení velmi zdařilých a mládeži prospěšných obrázků z vlasteneckých dějin⁶² a krátce poté, v lednu 1880, následovala delší recenze sestavená kvůli neustáleným názorům veřejnosti na Musilovy sešity.⁶³ Hned v úvodu byla zdůrazněna důležitá role obrázkových sešitů jako didaktické pomůcky ve škole: „...ony vábí pozornost těkavou snadno ku vědě, budí chuť ku učení a indirektně zpřijemňují tak učení vůbec.“ Provedení obrázků označila kritika jako „velmi slušné“, ale vynechány podle ní mohly být ilustrace, které se netýkaly českých dějin. Velmi kladně hodnotila zobrazení osoby panovníka v určité činnosti nebo situaci, nikoli pouze jako portrét. Vyzdvihovala také, že při výběru témat byl brán zřetel na obsah čítanky a propojení s učivem školy. Podle vlastní zkušenosti autora recenze se „musilovky“ těšily na venkově velké oblibě. Děti samy prý dychtily po nových sešitech a nebylo třeba je nutit k opatrování nových, rodiče zase výdaj na nové sešity lépe nesli: „*vždyť tam též obrázek*“. Závěr recenze vyzývá ke sjednocení a podpoře solidního závodu.

⁶⁰ *O sešitech školních*, Posel z Budče 36, 1879, s. 726.

⁶¹ *Musilův sklad psacích sešitků pro školy*, Příloha Komenského 46, 1879, s. 247; Příloha Komenského 1, 1880, s. 7 (v tomto čísle inzerovány také Feitzingerovy sešity); *Ed. Musila sklad psacích sešitů pro školy*, Posel z Budče 49, 1879, inzerce za s. 1000 a s. 1053.

⁶² *Schválené sešity*, Příloha Komenského 49, 1879, s. 268.

⁶³ *Školní sešity ku psaní a kreslení od Ed. Musila*, Komenský 3, 1880, s. 45.

Komplikace ve schvalovacím procesu

Obě firmy se mohly pochlubit oceněním své produkce. Musilovy písanky byly vyznamenány diplomem na krajské výstavě v Jihlavě roku 1877.⁶⁴ Za publikaci *Österreichs Regenten in Wort und Bild*, podle níž byly sestaveny psací sešity, získal autor Alfons Metzner „zlatou medaili pro vědu a umění“ a vydavatel Jindřich Feitzinger „zlatou medaili s Nejvyšším heslem“.⁶⁵ Ovšem oba výrobci nabízeli zboží, které bylo jen částečně schváleno ministerstvem pro používání ve školách. Feitzinger šířil vedle německého rovněž neschválené české a patrně i polské vydání „vlasteneckých sešitů“, Musil spolu s tématy vyjmenovanými v povolení inzeroval také dosud neschválená. Oba producenti se snažili chybějící schvalovací dekrety získat.

Zatímco české vydání písanek Eduarda Musila bylo připuštěno v lednu 1880 aspoň u témat přeložených z němčiny, u Feitzingerových „vlasteneckých sešitů“ nastaly komplikace u již povoleného německého vydání. Na základě stížnosti z polských oblastí⁶⁶ zakázalo ministerstvo v říjnu 1879 používat sešit s obrazem Ferdinanda V. Dobrotivého a nařídilo úpravu textu.⁶⁷ Na rubové straně líčil autor Alfons Metzner připojení Krakova k Rakousku takto (volný překlad z němčiny): „*Ve svobodném městě Krakov vzniklo spiknutí, které usilovalo o vytvoření Polska. Sedláci z Haliče odmítli být Poláky a chtěli nadále patřit rakouskému císaři. Žabili rebely nebo polapené posílali krajskému úřadu k oběšení. Nakonec se obrátili proti své vrchnosti, která s povstalci sympatizovala. Teprve rakouská armáda nastolila klid. Se souhlasem Ruska a Pruska byla Republika Krakov jako stálé ohnisko revolty zrušena a připojena k Rakousku (1846).*“ Vyškrtnuty měly být zmínky o sedlácích z Haliče a charakteristika Krakova jako stálého ohniska revolty. Opravené exempláře měly být opět předloženy ke schválení. Současně vyšlo upozornění, že aprobováno bylo pouze německé vydání a písanky s jinojazyčnými texty

⁶⁴ [Kladu sobě za čest], Moravská orlice 214, 1878, s. 4 (inzerce).

⁶⁵ Nařízení ministerstva z 23. dubna 1879. Oznámení zasláno 8. května 1879 také redakci Troppauer Zeitung. ZAO, f. ZŠR, i. č. 182; *Vlastenecké sešity psací a úkolové*, Příloha Komenského 51, 1879, s. 278; Příloha Komenského 1, 1880, s. 5.

⁶⁶ Polákům se nelíbilo líčení selského povstání proti šlechtě. Blíže viz: *Ze Slezska*, Pozor: Noviny pro náš lid 41, 1880, s. 3. Srov. *Učebné pomůcky ve škole a vlastenectví*, Národní listy 324, 1882, (odpolední vydání), s. 3.

⁶⁷ ZAO, f. ZŠR, k. 332, i. č. 829, Sdělení ministerstva Zemské školní radě v Opavě z 9. října 1879.

nemohou být používány ve škole. Zajímavé je, že tentýž text zůstal v knize *Österreichs Regenten in Wort und Bild*, která figuruje v seznamu povolených knih a učebních pomůcek.⁶⁸

Písanku s opraveným textem dodal nakladatel Feitzinger až v březnu 1880, ale ministerstvo nakonec požadovalo vypustit celý odstavec. Nové schválení pro celou řadu sešitů s německou variantou textů vyšlo až na začátku dubna 1880. Mezitím školské úřady zjišťovaly, zda se v některé ze slezských škol používají i sešity s neaprobovaným polským nebo českým překladem textu. Podle odpovědí od okresních školních rad z Bílska, Opavy a Frýdku je neměli žáci žádné zdejší školy. Poté byl Feitzinger znovu vyzván, aby předložil opravené české a polské verze k posouzení. Ale ani v květnu 1880 nevyznívaly posudky učitelů Jana Hunky a Adama Rusche ve prospěch přetlumočených textů. Podle Jana Hunky obsahoval český překlad mnoho gramatických chyb a překlepů. Navíc některé překlady nedávaly smysl, například: „*Bedřich I. dostal příslibeno právo posloupnosti v Uhrách, kdyby zemřel bezdětek;*“ „*Ferdinand II. měl císařským vojům, které do Čech vtrhly, rozkázat ustati v nepřátelství.*“ Učitel Hunka navrhoval vypustit některé věty, například zvolání Rudolfa II. o nevděčné Praze. Závěrem zpochybnil samotný titul „vlastenecké sešity“. Jednalo se sice o přesný překlad německého „*Vaterländische*“, ale v českém prostředí budilo očekávání, že obrázky a texty by se měly zabývat českými dějinami.

V květnu 1880 následovalo nové dotazování a bylo zjištěno, že v okresech Opava, Frýdek, Těšín, Fryšták a Bílsko byly používány nepovolené jazykové mutace Feitzingerových sešitů. Vedení některých škol je mylně zavedlo s ohledem na přípustnost německého vydání. Kvůli těžkostem, které všechny události přinesly učitelům, žákům a vydavateli, doporučovala Zemská školní rada v Opavě nestahovat sešity pod podmínkou, že bude odstraněna obálka. Odpovědnost za zavedení sešitů zůstala na vedení škol, učitelé měli být potrestáni a náhradu požadovat u vydavatele. Ani poslední Feitzingerův pokus o aprobaci sešitů s českými a polskými texty na podzim 1880 nebyl úspěšný.

Naproti tomu Eduard Musil inzeroval v září 1880 nové, rozmnožené vydání svých psacích sešitků s obrázky z vlasteneckých dějin a jiných oborů věd s informací o schválení ze dne 15. ledna 1880.⁶⁹ Obsahovala také

⁶⁸ *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*, 1898, částka XXIII., s. 251.

⁶⁹ *Ed. Musila sklad psacích a kreslicích sešitků*, Příloha Komenského 37, 1880, s. 359 (inzerce);

upozornění, že v nejbližší době bude vydána druhá řada celkem čtyřiceti pěti písanek ve třech tematických okruzích: dějepisné obrazy, výzkumy a vynálezy, osobnosti a místa. Opět je zde uvedeno mnoho sešitů, které ještě neměly aprobaci k používání ve školách.

Propojení „musilovek“ s novou čítankou

V té době však již byly tzv. musilovky doporučovány jako doplněk k dějepisné výuce, která na nejnižším stupni národních škol splývala se čtením a výkladem vlastivědných a dějepisných článků v čítance.⁷⁰ Učitel J. Funtíček přednesl v brněnské Budči proslov⁷¹ na téma dějepisných článků v novém třetím a čtvrtém díle čítanky sestavené Janem E. Štastným, Janem Lepařem a Josefem Sokolem.⁷² U komentáře k třetímu dílu čítanky byl odkaz na obrázky v Musilových písankách uveden u pátého článku *Krok a jeho dcery* a osmého článku *Pruty Svatoplukovy*. Obrázek z Musilovy písanky byl výslovně doporučen také u čtvrtého dílu čítanky k sedmému článku, kde byla otiskána báseň *Svorný Vladislav*, jejímž cílem bylo: „*Vštípit žákům zásadu, že občan klásti má vše, co prospívá obci, vlasti, státu, výše než to, co jen jemu prospívá.*“ Při porovnání témat inzerovaných Musilem je zřejmé, že ohled na obsah čítanky byl u dějepisných obrázkových obálek sešitů značný.⁷³ Velká část obrázků ilustrovala některý z výukových textů. Podrobnější přehled je uveden v tabulce v příloze.

V metodickém komentáři odkazoval Funtíček kromě Musilových sešitů také na obrázky v časopise *Budečská zahrada*, kde vycházela řada vlastivědných a dějepisných článků s bohatým obrazovým doprovodem.⁷⁴ Výskyt stejných či podobných témat je rovněž sledován v tabulce v příloze.

Ed. Musila sklad psacích a kreslicích sešitků, Posel z Budče 37, 1880, s. 804.

⁷⁰ Blíže viz: J. FILIPEC, *O vyučování dějepisném na školách národních*, Komenský 20, 1880, s. 308–310; 21, 1880, s. 326–329.

⁷¹ J. FUNTÍČEK, *O dějepisných článcích ve třetí a čtvrté čítance, jež sestavili J. Štastný, J. Lepař a J. Sokol*, Komenský 24, 1880, s. 369–373; 25, 1880, s. 385–390.

⁷² Jan Evangelista ŠTASTNÝ – Jan LEPAŘ – Josef SOKOL, *Čítanka pro školy obecné i měšťanské (vydání v osmi dílech): Díl III.*, Praha 1879, 152 s.; Jan Evangelista ŠTASTNÝ – Jan LEPAŘ – Josef SOKOL, *Čítanka pro školy obecné i měšťanské: (vydání v osmi dílech): Díl IV.*, Praha 1879, 190 s.

⁷³ *Ed. Musila sešity ku psaní a kreslení*, Moravská orlice 195, 1879, s. 3.

⁷⁴ Blíže viz: Štefan ŠVEC, *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, Praha 2014, s. 72–73, 205–208.

Určitě by bylo zajímavé srovnat ilustrace na obálkách Musilových sešitů s kresbami v časopise *Budečská zahrada*. Doposud se však podařilo dohledat jen velmi málo dochovaných sešitů. Ve sbírkách přerovského muzea se nachází pouze jeden ze série vydávané v letech 1879–1881. Jedná se o obrázek s textem „*Kníže Vladislav a Přemysl Otakar I.*“, na který se odkazoval J. Funtíček ve své přednášce. Za návrh tohoto obrázku získal první cenu v soutěži vypsané na nová témata učitel Mikuláš Benda. Zajímavé je, že spolu s obrázkem je otištěna informace o schvalovacím ministerském výnosu z 1. března 1875, přestože byl vydán až v roce 1879.

Konec obrázků na obálkách sešitů

Je zřejmé, že schvalování jednotlivých sešitů bylo poměrně složitým procesem. Jejich nákup a používání neschválených písanek bylo hůře kontrolovatelné, než tomu bylo u čítanek nebo školních obrazů. V době, kdy byly učebnice skoupé na obrázky a produkce školních obrazů ve svých počátcích, byly takto vyzdobené sešity vítaným podkladem k další výuce, ovšem s limitovanými možnostmi. Využití plochy obálky sešitů pro obrazový a textový materiál k výuce předmětů nesouvisejících s psaním se ukázalo jako nesystémové řešení. Obrázek malého rozměru sice žák mohl vlastnit, ale úskalím bylo, zda sešit rodiče zakoupí, zda prodejce bude mít požadovaný druh skladem apod. Za školní rok se sice spotřebovalo více sešitů, ale teprve kompletací celé řady by mohl žák získat kvalitní materiál. Jednodušší byl přesun obrázků do učebnic,⁷⁵ kde byly svázaný ve správném pořadí, nebo na nástěnné obrazy, které byly majetkem školy, a učitel je mohl využívat podle aktuálních potřeb.

Zákaz vydávání a užívání písanek s vyobrazením a texty nesouvisejícími s výukou psaní (přírodopis, zeměpis, dějepis atd.), a to jak v obecných, tak v měšťanských školách, vydalo ministerstvo nařízením z 27. května 1881,⁷⁶ tedy jen dva dny po posledním povolení Musilových písanek s tématy

⁷⁵ O návrhu připojit k čítance barvotiskové obrázky jednala „Budeč“ v Praze. Doporučila, aby obrázky tvořily s čítankou jednu knihu a nevycházely samostatně. Současně měly být vydány velkoformátové obrazy stejného obsahu pro výuku ve třídě, čítanka měla sloužit domácímu opakování. Více viz: *Pražská Budeč*, Posel z Budče 7, 1880, s. 143–144. Návrh schválil ministr vyučování. *Obrázky v čítankách*, Posel z Budče 9, 1881, s. 180.

⁷⁶ *Věstník vládní Čechy*, 1881, část VI., s. 33–34.

z české historie. Nadále mohly být schvalovány pouze písanky s předepsanými řádky, s pravidly nebo vyobrazeními, která se bezprostředně týkala výuky psaní. Sešity, které mimo titul a linky neměly žádný text ani obrázek, nepotřebovaly aprobaci a mohly být používány volně. Dosud povolené písanky s vyobrazeními a texty nesouvisejícími s výukou psaní se mohly používat jen do konce školního roku 1882/1883.⁷⁷ Eduard Musil reagoval otištěním upozornění na dvouletou lhůtu, po kterou bylo možné jeho nově vydané písanky používat. Hodlal podat žádost o její prodloužení.⁷⁸ Současně inzeroval sešity bez obrázků.

V květnu 1881 zveřejnilo ministerstvo seznam povolených knih a učebních prostředků, kde jsou vyjmenováni všichni výrobci sešitů s obrazovými obálkami.⁷⁹ Stejný seznam publikovalo ministerstvo 24. května 1882 a do své sbírky zákonů, ustanovení a vynesení jej zahrnul Josef Klika ještě v roce 1884⁸⁰, tedy v době, kdy již sešity s obrázkovou obálkou neměly být používány.

Poslední zmínku o používání písanek s obrázky najdeme v prosinci 1883 v odpovědi *Národních listů* na vánoční fejeton v *Deutsche Zeitung*. Článek popisoval následky daru písanek s obrázky Husa a Žižky⁸¹ bez uvedení podrobnějších informací či vydavatele. Český katecheta je měl věnovat desetiletému synovi německého nájemce pivovaru. Dar vyvolal národnostně vypjatou reakci, ovšem opačnou než tomu bylo u Feitzingerových sešitů. Německý otec, kterému kvůli podpoře Schulvereinů nebyla obnovena nájemní smlouva pivovaru, písanky s českými obrázky spálil. Po roce 1883 sešity s obrázkovými obálkami zmizely nejen ze školních lavic, ale jsou těžkou dohledatelné také ve sbírkách paměťových institucí.

⁷⁷ *Proti písankám s obrázky*, Beseda učitelská 25, 1881, s. 351; *O písankách školních*, Posel z Budče 25, 1881, s. 510–511.

⁷⁸ *Ed. Musila sešity ku psaní a ku kreslení*, Posel z Budče 36, 1881, s. 737 a 739; 37, 1881, s. 758.

⁷⁹ *Věstník vládní Čechy*, 1881, část IV., s. 48.

⁸⁰ Josef KLIKA, *Škola obecná v nejdůležitějších zákonech a nařízeních: sbírka nejdůležitějších zákonů říšských a zemských, ustanoveních ministerských a vynesení c.k. zemské rady školní ve věcech obecného školství, vydaných do m. června r. 1883, již ku prospěchu kandidátů učitelských a učitelů vůbec*, Praha^a 1884, s. 193–194.

⁸¹ *Německé vánoce*, *Národní listy* 307, 1883, s. 2.

Příloha č. 1: Přehledná tabulka témat Musilových sešitů provázaných s III. a IV. dílem čítanky Šťastného, Lepaře a Sokola z roku 1879 a s odkazy na obrázky v časopise Budečská zahrada

Název (cena v soutěži 1879) ¹	Schválení	Inzerce 1879 ²	Recenze 1880 ³	Inzerce 1880 ⁴	Čítanka (1879) III. díl / IV. díl ⁵	Budečská zahrada
Praotec Čech s družinou na Řípu	25. 5. 1881	ano	v plánu	ano	Život starých Slovanů / –	
Poslové Libušini u Přemysla ze Stadic (3. cena)	–	ano	ano	–	Krok a jeho dcery / –	4, 1869/1870, s. 53 a 57; 1, 1879/1880, díl I., s. 8
Sv. Cyril a Metoděj hlásají víru Kristovu / Příchod na Velehrad	–	ano	v plánu	ano	První arcibiskup moravský / Sv. Cyril a Metoděj	5, 1879/1880, díl I., s. 70
Křest knížete Bořivoje	25. 5. 1881	–	–	ano	Počátky křesťanství v Čechách / –	
Svatopluk a jeho synové (1. cena)	–	ano	ano	–	Pruty Svatoplukovy / –	
Sv. Ludmila – šířitelka víry křesťanské	25. 5. 1881	–	–	ano	Svatý Václav / –	5, 1879/1880, díl I., s. 70 a 89
Sv. Václav v boji proti Radslavu	25. 5. 1881	ano	v plánu ⁶	ano	Sv. Václav a Zlický Radislav / –	

¹ *Čestné odměny*, Beseda učitelská 24, 1879, s. 287–288.

² *Ed. Musilovy sešity ku psaní a kreslení a písanky*, Beseda učitelská 37, 1879, s. 455; 38, 1879, s. 468; 39, 1879, s. 480.

³ *Školní sešity ku psaní a kreslení od Ed. Musila*, Komenský 3, 1880, s. 45.

⁴ *Ed. Musila sklad psacích a kreslicích sešitků*, Příloha Komenského 37, 1880, s. 359.

⁵ Jan Evangelista ŠTĀSTNÝ – Jan LEPAŘ – Josef SOKOL, *Čítanka pro školy obecné i měšťanské (vydání v osmi dílech): Díl III.*, Praha 1879, s. 79–94.; Jan Evangelista ŠTĀSTNÝ – Jan LEPAŘ – Josef SOKOL, *Čítanka pro školy obecné i měšťanské: (vydání v osmi dílech): Díl IV.*, Praha 1879, s. 59, 73, 82–83, 104–137.

⁶ Zde špatně uvedeno proti „Ladislavovi“.

HELENA KOVÁŘOVÁ

Kaiser Josef II. am Pfluge / Kterak císař uctil stav selský	3. 11. 1879	-	ano	-	Kterak císař uctil stav selský / -	
Slavný pohřeb chudého člověka (Dobry příklad císaře Františka II.)	9. 12. 1880	ano	ano	ano	Slavný pohřeb chudého člověka / -	
Praha (Staré Město)	25. 5. 1881	-	-	ano	- / Praha	
Založení Karlových Varů	10. 11. 1880	-	-	ano	- / Karlovy Vary a Teplice	
Radhošť s Rožnovem	25. 5. 1881	-	-	ano	- / Radhošť	
Propast Macocha (9. cena)	-	-	-	-	- / Sloupské jeskyně a Macocha	
Sv. Vojtěch – křtitel syna Gejzova	-	-	-	ano	- / Sv. Vojtěch	9, 1879/1880, díl I., s. 137
Přenesení ostatků sv. Vojtěcha do Prahy	25. 5. 1881	-	-	ano	- / Sv. Vojtěch	12, 1879/1880, díl II., s. 184
Sv. Prokop	25. 5. 1881	-	-	ano	- / Kterak založen byl klášter Sázavský	2, 1879/1880, s. 24
Kněžna Vilpurka před králem Vratislavem	-	-	-	ano	- / Více vlídnou řečí získáš nežli sečí	
Smír Vladislava Jindřicha s Přemyslem Otakarem (1. cena) / Láska bratrská (?)	10. 11. 1880 (?) ⁷	ano	ano	ano	- / Svorný Vladislav	

⁷ Schválení sešit měl, jen pokud jej ztotožníme s německým názvem Bruderliebe, který se ale může vztahovat také k příhodě z dětství Friedricha Sličného s bratrem Leopoldem (viz: Alfons METZNER, *Österreichs Regenten in Wort und Bild: ein Lehr- und Lesebuch für Schule und Haus*, Teschen 1894, s. 28–29) nebo k Habsburkům Karlovi a Ferdinandovi (viz: J. E. ŠTASTNÝ – J. LEPAŘ – J. SOKOL, *Čítanka pro školy obecné i měšťanské, Díl IV.*, s. 124–125).

OBÁLKY SEŠITŮ MÍSTO OBRÁZKŮ V UČEBNICÍCH

Udatný Jaroslav [ze Šternberka a Mongolové]	10. 11. 1880	-	v plánu	ano	- / Tataři na Moravě	1, 1869/1870, s. 4
Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře	-	-	-	ano	- / (?) Král Václav II.	9, 1869/1870, s. 138; 9, 1880/1881, díl I., s. 40
Rudolf Habsburský	3. 11. 1879	-	ano	-	- / Rudolf Habsburský	
Založení nového města pražského	25. 5. 1881	-	-	ano	- / Založení Nového Města Pražského	
Maxmilian na skále sv. Martina	3. 11. 1879	-	ano	-	- / Na skále Martinské	
Mikuláš Zrinský v Sigtetu	3. 11. 1879	-	ano	-	- / Mikuláš Zrinský	
Švédové před Prahou	17. 1. 1881	ano	v plánu	ano	- / Staroměstská věž (1648)	
Maria Teresia na sněmu uherském / Maria Terezia	27. 6. 1880	-	ano	ano	- / Morava za Marie Terezie a za Josefa II.	
Arcikníže František Josef a jeho děd (Lidumilný kralevič?)	-	-	ano	ano	- / Vnuk a děd	
Korunní princ Rudolf	25. 5. 1881	-	-	-	- / Vzor kázně; Blahosklonnost	

Příloha 2: Přehled dalších témat Musilových sešitů týkajících se českých dějin

Název (cena v soutěži 1879) ¹	Schválení	Inzerce 1879 ²	Recenze 1880 ³	Inzerce 1880 ⁴
Spytihněv II. – ochránce vdov a sirotkův	–	–	–	ano
Rudolf u rakve Otakara II.	–	–	v plánu	–
Jan Lucemburský u Kresčaku	–	–	v plánu	–
Založení univerzity pražské	–	ano	v plánu	ano
Král Ladislav a Jan Jiskra – viz také obrázek in: <i>Budečská zahrada</i> 5, 1873/74, s. 72	–	–	–	ano
Tomáš ze Štítného	–	–	–	ano
Jiří Poděbradský stojí u lože krále Ladislava	–	–	v plánu	–
J. A. Komenský píše v Šaryšském Potoku <i>Orbis pictus</i> (3. cena)	–	ano	ano	–
Bitva u Kolína	10. 11. 1880	–	–	ano
Jungmannův pomník v Praze	25. 5. 1881	–	–	ano
Josef Ressler – vynálezce šroubové parolodi	–	ano	v plánu	–
František Palacký	–	–	–	ano
Arcikníže František Josef a strážník	3. 11. 1879	ano	–	–
Císař Ferdinand Dobrotivý se vzdává trůnu	–	–	–	ano
První válečný čin císaře Františka Josefa na Rábu	–	ano	ano	–
Poslední hrdinství maršálka Radeckého	10. 11. 1880	–	ano	ano
Chrám sv. Víta	–	–	–	ano
Karlštejn	25. 5. 1881	–	–	ano
Velehrad na Moravě	25. 5. 1881	–	–	ano
Hrad Pernštejn (8. cena)	–	–	–	–

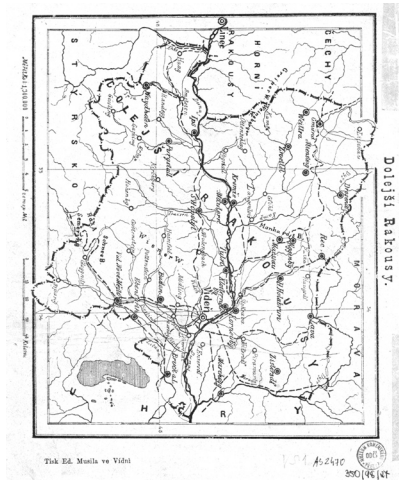
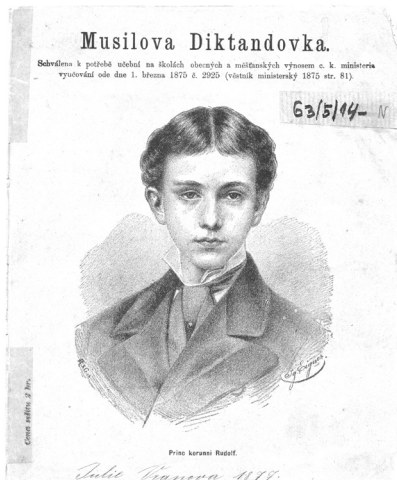
¹ *Čestné odměny*, Beseda učitelská 24, 1879, s. 287–288.

² *Ed. Musilovy sešity ku psaní a kreslení a písanky*, Beseda učitelská 37, 1879, s. 455; 38, 1879, s. 468; 39, 1879, s. 480.

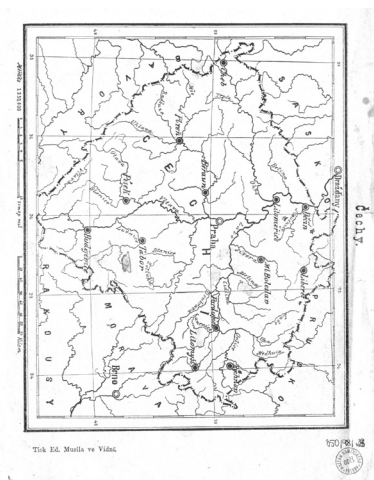
³ *Školní sešity ku psaní a kreslení od Ed. Musila*, Komenský 3, 1880, s. 45.

⁴ *Ed. Musila sklad psacích a kreslicích sešitků*, Příloha Komenského 37, 1880, s. 359.

OBÁLKY SEŠITŮ MÍSTO OBRÁZKŮ V UČEBNICÍCH

Příloha č. 3 Obálka sešitu vydaného Eduardem Musilem v roce 1877 s portrétem korunního prince Rudolfa a mapkou Dolních Rakous.
Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.

Příloha č. 4 Obálka sešitu vydaného Eduardem Musilem v roce 1878 s portrétem Josefa Václava Radeckého z Radče a mapkou Čech.
Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově

Musilova Diktandovka.

Ferdinand Štjger. III., třídní škola v *Korčáčovicích*.
III. třída (II. oddělení).

Krále Vladislav a Přemysl Otakar I. (8 vřezaním pěti patiček.)

Schulem, k potřebě učební a měřenišských výnosům e. k. ministeria vypočítáno od dne 1. března 1876 č. 2025 (veštník ministerstva 1. 1876, str. 81).
Cena 2 kr.

Kniže Vladislav a Přemysl Otakar I.

Kniže Vladislav, který také jméno Jindřich měl, byl nejmladší syn krále Vladislava I. a mladší bratr Přemysla Otakara. Čechové vidouce, kterak jest hodný a spanilý, učinili ho knížetem. To když byl uslyšel jeho bratr Přemysl, sebral vojsko a táhl a veliké stle ku Praze chtěje sám trůnu se znočiti. Vladislav vytáhl proti němu s vojskem ještě silnějším. Jsa však myslí velmi úspěštilé, nechtěl krve prolévati. V noci přede dnem, když již obě vojska potkati se měla, poslal podtají pro Otakara a promluvil k němu takto: „Otakare, oba jsme bratří, ty starší, já mladší; nejmne se rádi, neproléváme krve ani lidu českého ani moravského. Chceš-li panoovati v Čechách, zůstati v Praze, a já půjdu na Moravu, a že ty starší jsi, budu tebe ve všem poslouchati.“

Otakar svolil, panoval v Čechách a Vladislav na Moravě; nehněvali se spolu do smrti. Čechové pak a Moravané měli se také rádi.

Láska svornost plodí,
v nenávisti svár se rodí.

TIŠK ED. MUSILA VE VÍDNĚ.

Příloha č. 5 Obálka sešitu vydaného Eduardem Musilem v roce 1879 s obrázkem Smír Vladislava Jindřicha s Přemyslem Otakarem I. Ždroj: Muzeum Komenského v Přerově.

Kaiser Ferdinand I., der Gütige.

Ferdinand als Regent.

Kaiser Franz II., als österreichischer Kaiser I., verstarb am 2. März 1835, und sein Sohn Ferdinand, der schon im Jahre 1830 zu Preßburg als König von Ungarn feierlich gekrönt worden war, bestieg den österreichischen Thron.

Entschlossen, die Regierung ganz nach dem Vortheile seines geliebten Vaters zu führen, überließ Ferdinand die Leitung des Staates dem Fürsten Metternich, dem ihm Kaiser Franz dessen empfinden hatte, und befehligte mit Rücksicht auf den Zustand der Finanzen den alten Finanzminister zu ernennen.

Die Hof Ferdinand für die Leitung des Hofes und der heimlichen Administration. Auf seinen ausdrücklichen Wunsch wurde die Ehrenhaft für das Militär von 14 Jahren auf 8 Jahre herabgesetzt. Die zwei Haupttriebwerke der Regent, Dampfschiffahrt und Eisenbahnen, erhielten eine richtige Ausbreitung. So dehnte der „Mogel“ in Triest, eine Dampfschiffahrtsgesellschaft, seine Dienstleistungen nach Kaprun, Kleinfelden und Montanapel aus; eine zweite Dampfschiffahrtsgesellschaft eröffnete die Fahrt auf der ungleichen Strecke der Donau von Linz bis an den kleinen Meer. Durch den großartigen Plan der mehr als 6300 Meter langen Eisenbahn wurde die vereinigten Lagunen (Luteten im abstrakten Meer) durchschnitten, wurde Wien mit dem letzten Bande verbunden. Eine andere Eisenbahn brachte Triest mit Venedig und Salsien in Verbindung.

Österreich blühte mächtig empor und mit ihm der Sitz der majestätischen Gewalten, die alte Kaiserstadt Wien.

Kaiser Ferdinand I., der Gütige.
(1835—1848.)

Příloha č. 6 Ukázka z knihy Alfonse Metznera Österreichs Regenten in Wort und Bild: ein Lehr- und Lesebuch für Schule und Haus vydané v Těšíně Jindřichem Feitzingerem v roce 1898.